

НОВ ПОГЛЕД КЪМ БЪЛГАРСКИЯ ЕЛИТ

Събев, О. (2019). *Просветени на Изток с лъчите на Запада. Българската ученическа колония в Цариград*. София: Авангард прима, 646 стр.

Гергана Георгиева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Орлин Събев е един от изследователите, които се отличават с ясна фокусираност и систематичност в избора на изследователските си теми. Неговите книги до момента следват линия на взаимосвързаност и са основани на специализацията му в полето на културната история, и по-конкретно четенето и обучението, книгите, библиотеките и училищата (Sabev, 2001; 2004; 2015; 2017).

Настоящата книга е комплекс от увлекателно написан текст – Орлин Събев се отличава с елегантен стил на писане и много непозната фактология, събирана в няколко архива по света. Не искам да пропусна прекрасните архивни снимки, които илюстрират епохата на модернизация през деветнадесетото столетие в Истанбул. Снимките, сами по себе си, са резултат от издирване и сериозен подбор, които ги изважда от тъмнината на архивохранилищата и ги прави достъпни за широката аудитория. Попадение са и използваните спомени на ученици от истанбулските училища, които оживяват атмосферата.

Затова книгата може да се чете на две нива – като сериозно изследване, с богат архивен материал и подробен справочен апарат, и като четиво за българската история, привличащо широк кръг читатели. Самият автор определя публикуването на списъците с имената на българските ученици в Истанбул като основа, която ще е „полезна за бъдещи проучвания, свързани с образованието

на конкретни лица, както и с мястото и ролята на цариградските учебни заведения в историята на българската просвета“ (Sabev, 2019: 18). За неспециалистите книгата предлага неповторимата атмосфера на Истанбул, съчетана с възможността да се поровят в родовата си история. Смятам, че подробният списък с имената на българите, учили там, е направен именно да улесни хората, които искат да надникнат в личното си минало. Орлин Събев сам изтъква мотивацията си – много хора откриват информация за своите предшественици, за роднини. Какво по-хубаво начинание, което среща семейната история с научното изследване.

Едно от основните достойнства на книгата е богатият нов изворов материал, която тя вкарва в оборот. Впечатляващ е списъкът на използваните архиви: Български исторически архив и Ориенталски отдел в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – София, Научен архив на БАН, Централен държавен архив – София, и редица държавни архиви в страната, османските архиви в Истанбул и републиканските архиви в Анкара, архивите на Робърт колеж и на Американския девически колеж, съхранявани в Библиотеката за редки книги и ръкописи към Колумбийския университет в Ню Йорк, архива на двата колежа, съхраняван в днешната частна американска гимназия в истанбулския квартал „Арнавуткьой“. До момента са написани немалък брой изследвания за българите, образовани в Цариград. Много са изследванията, посветени на отделни училища и колежи. Почти всички, с изключение на книгата за Робърт колеж, написана отново от Орлин Събев, се основават на български, английски и френски източници. Използваните османотурски документи са малко или въобще липсват като извор. Както стана ясно напоследък – макар османските архиви да са отдавна достъпни за българските изследователи, предстои ни още дълги години работа, за да оценим подобаващо ценността и значението им за нашата история. Използваните в книгата документи са главно официални статистики и документация на османското просветно министерство. Някои от тях допълват информацията, съдържаща се в домашните извори, а други „разкриват напълно непознати факти и нюанси от историческата картина“ (Sabev, 2019: 18).

След задълбоченото изследване за българите в Робърт колеж настоящата книга идва като естествено продължение, което предлага по-широк поглед върху българите, които се образуват в Истанбул непосредствено преди и след Освобождението.

За Орлин Събев голямата тема е „българите в Цариград“: как се държат те, какви мрежи изграждат помежду си и с другите. Няма как да не отбележим значението на тази прохождаща българска интелигенция, която ще постави основите на модерната българска държава: „от цариградските училища въобще е излязла преди Освобождението една бележита част от българската интелигенция... По думите на Стефан Попов, „имената на американския Робърт

колеж и на френското училище „Галатасарай“ станаха съставен елемент на новата българска култура“ (Sabev, 2019: 13).

В контекста на актуалната в историческата наука тема за социалните мрежи, се разглеждат няколко кръга от взаимоотношения, които българите развиват в Цариград. На първо място, това са контактите и приятелствата помежду им. Орлин Събев заключава, че по време на обучението в османската столица между българските ученици се формират здрави поколенчески връзки и приятелства, които се запазват през годините „и обуславят облика и вътрешната динамика на българския обществен, политически и стопански елит след Освобождението. Обстоятелството, че в Цариград се е образувала значителна част от българския елит не само преди, но в продължение на няколко десетилетия и след Освобождението, както и фактът, че спойката между лицата в политическите кръгове на Княжество България и в Източна Румелия в голяма степен се дължи на създадените контакти и приятелства от ученическия им период в града на Босфора, обуславят и значимостта на темата за българите, учили тук, като обект на специално изследване“ (Sabev, 2019: 16). Нещо повече – въз основа на изследването на натрупаните исторически материали Орлин Събев установява, че учениците от различните цариградски учебни заведения инициират съвместни акции, сдружават се и се подкрепят. „Така в рамките на цариградската българска колония се формира една по-малка, но също толкова обществено активна ученическа колония“ (Sabev, 2019: 295). Тези млади хора развиват широка обществена активност – участват във всички чествания и прояви на българската общност, пишат вестници, участват в театрални постановки, създават ученически сдружения. Тази дейност ги подготвя за бъдещата им гражданска ангажираност и политическа активност (Sabev, 2019: 301).

На второ място се изграждат връзки между учениците и членовете на българската колония в Цариград, „на чиято финансова и морална подкрепа българските ученици са можели да разчитат“ (Sabev, 2019: 16). Нещо повече, те се вписват органично и участват активно в динамичния обществено-политически живот на цариградските българи (Sabev, 2019: 16). Орлин Събев отделя специално внимание на българската общност в Цариград – проследява внимателно и критично оценява разнопосочните твърдения относно големината на общността. Българското присъствие в Цариград се преценява и на фона на цялостното демографско състояние на столицата и разпределението на другите религиозни и етнически общности. Както отбелязва Марко Балабанов, Цариград е „главното пазарище на България по всичките ѝ посоки“ (Sabev, 2019: 44). Съответно колонията започва да играе важна роля в културния, религиозния и обществен живот на българите. Пламен Божинов твърди, че по-високото социално положение на цариградските българи спрямо сънародниците им в провинциите е „предпоставка за превръщането на колонията в един вид възрожденска столица“ (Sabev, 2019: 80).

На трето място се изграждат контакти между българите и турските им съученици, които ще диктуват дипломатическите отношения на млада България. Някои от тях, благодарение именно на учението си в Цариград, се връщат по-късно като български дипломатически дейци, а получената добра езикова, общообразователна и професионална подготовка, както и изградените приятелски отношения с турските съученици са от особена полза. Така Цариград продължава да бъде част от живота на тези българи и неговият пулс „продължава да се усеща в спомените им“ (Sabev, 2019: 344).

Какви са наблюденията за българите, учещи в Цариград, които прави Орлин Събев въз основа на богатия изворов материал, обработен от него. Повечето българи, учили в Цариград, са възпитаници на Робърт колеж. След него по популярност следват лицей „Галатасарай“ и Военномедицинското училище (Sabev, 2019: 298). По отношение на географския им произход – до Освобождението тук учат главно българи от подбалканските градчета като Сопот, Калофер, Копривщица, Панагюрище, Котел, Елена, Казанлък, Сливен, както и от севернобългарските градове Русе, Търново, Шумен. От една страна, през XIX век това са най-развитите занаятчийски и търговски центрове в българските земи, а гурбетчийският поток именно от тези селища към града на Босфора е най-значителен и той повлича със себе си мнозина ученолюбиви младежи и девойки. От друга страна, животът и учението в османската столица изискват значителни финансови средства. Към края на XIX и началото на XX век повечето българи, които учат в Робърт колеж, в лицей „Галатасарай“ и във френските колежи, са вече от София и Пловдив, които, като столици съответно на Княжество България и Източна Румелия, стават средоточие на по-заможния и влиятелен български елит (Sabev, 2019: 300). Българите, които учат в Цариград, произхождат предимно от заможни и влиятелни семейства – основно на търговци и по-едри занаятчии преди Освобождението, или на индустриалци, банкери, висши чиновници, политици, хора с висше образование и доходни професии след това (Sabev, 2019: 301). Напълно очаквано, в престижните учебни заведения в Цариград учат и децата на водещи фигури от българската колония тук: синовете на Стефан Богориди – Алеко и Никола (Велика народна школа в Куручешме); синът на Александър Екзарх – Иван, двама от синовете на Петко Р. Славейков – Иван и Рачо, синът на Найден Геров – Христо, синът на Хаджи Николи Минчоглу – Христо, учат в Робърт колеж; синът на Хаджи Иванчо Пенчович – Величко („Сен Беноа“), синовете на Георги Стоянович Чалъков – Стоян (Военно училище) и Никола (лицей „Галатасарай“ и Робърт колеж), а вероятно и дъщеря му Зойка (Зоица); дъщерята на Тодор Бурмов – Ана-Любица, учи във френския лицей „Нотр дам дьо Сион“, където е възможно да са учили и дъщерите на д-р Стоян Чомаков – Елена и Мария (Sabev, 2019: 301).

Мнозина българи, учили в Цариград, особено във френския колеж в Белек, Робърт колеж и „Галатасарай“, чиито дипломи се признават в Европа и САЩ, продължават образованието си в престижни университети там. Но след

Освобождението повечето от тях се връщат в родината, където развиват успешен бизнес, професионална кариера и политическа дейност. По естествен и логичен начин присъствието в българския общественно-политически живот след Освобождението на живели и учили в Цариград дейци, ангажирани с националната кауза, е особено осезаемо, тъй като именно цариградските българи са един от основните фактори в движението за църковна самостоятелност и национална независимост. Благодарение на дейността си в Цариград те формират политическа култура, трупат ценен опит на лидерско поведение, което е полезно за формиращите се на българска почва след Освобождението политически практики. Затова вероятно не е случаен фактът, че сред 230-те депутати, които участват в Учредителното събрание на Княжество България 28 души са учили или завършили учебни заведения в Цариград: Военномедицинското училище (осем), Богословското училище на о. Халки (осем), Робърт колеж (шест), френския колеж в Бебек (шест) и др. (Sabev, 2019: 329). Сред 108-те български министри в периода 1879 – 1915 г. близо една четвърт са получили образованието си отново там: в Робърт колеж (12 души), „Галатасарай“ (пет души), Военномедицинското училище (четирима души), френския католически колеж „Сен Беноа“ (двама души). Четирима български премиери са учили в цариградски училища: Драган Цанков – в „Сен Беноа“, Константин Стоилов и Тодор Иванчов – в Робърт колеж, Константин Муравиев – във френския Институт за висши науки (Institut d'Études supérieures) в кв. „Кадъкьой“ (Sabev, 2019: 331). Заради доброто познаване на езици много от българските възпитаници на тези училища стават дипломати и преводачи. На този фон се забелязва един пропуск в изследването на българския елит – включването на военните, които са завършили цариградските училища. Предвид важното място на армията и нейното офицерство в политическия живот на държавата би било удачно да се обърне внимание и на тази група възпитаници на цариградските училища. Вярно е, че има публикувани изследвания за някои от тези възпитаници (Kozhuharov, 2011), но те далеч не са достатъчни. Вероятно това е аспект, който в бъдеще може да бъде разработен в детайли.

Интересно е наблюдението, че след Освобождението, въпреки че цариградските българи намаляват значително, броят на българските ученици на практика се увеличава. Цариград продължава да привлича жадните за образование българи до балканските войни. Не са малко и тези, които учат там докъм 30-те години на XX век (Sabev, 2019: 300).

Тази книга определено е нова страница в българската история. Можете да погледнете на някои от българските политици и дипломати от нов ъгъл – да намерите връзки помежду им благодарение на изградените контакти и приятелства в младостта им. Събраният статистически материал ще има възможност да бъде използван и осмислян и в бъдеще от гледна точка на влиянията и взаимовръзките между определени лица от нашия политически, търговски

и интелектуален елит и съобразно образованието и подготовката, което те са получили.

ЛИТЕРАТУРА

- Кожухаров, А. (2011). За българите – възпитаници на италианското военноморско училище в Ливорно. *Стратегии на образователната и научна политика*, кн. 2, 164 – 181.
- Събев, О. (2001). *Османски училища в българските земи XV – XVIII век*. София: Любомъдрие.
- Събев, О. (2004). *Първото османско пътешествие в света на печатната книга (1726 – 1746)*. София: Авангард прима.
- Събев, О. (2015). *Робърт колеж и българите*. София: Изток-Запад.
- Събев, О. (2017). *Книгата и нейният храм. История на османските библиотеки в България*. София: Авангард прима.

REFERENCES

- Kozhuharov, A. (2011). About the Bulgarians, Graduates of Regia Accademia Navale /The Italian Naval Academy/ in Livorno. *Strategies for Policy in Science and Education*. Vol. 19, Iss. 2, pp. 164 – 181 [in Bulgarian].
- Sabev, O. (2001). *Ottoman Schools in the Bulgarian Lands, 15th – 18th Centuries*. Sofia: Lubomadrie [in Bulgarian].
- Sabev, O. (2004). *The first Ottoman Voyage in the World of the Printed Book (1726 – 1746)*. Sofia: Avangard Prima [in Bulgarian].
- Sabev, O. (2015). *Robert College and the Bulgarians*. Sofia: Iztok-Zapad [in Bulgarian].
- Sabev, O. (2017). *The Book and Its Temple. History of Ottoman Libraries in Bulgaria*. Sofia: Avangard Prima [in Bulgarian].

A NEW LOOK AT THE BULGARIAN ELITE

- Sabev, O. (2019). *Enlightened to the East by the Rays of the West. The Bulgarian Student Colony in Constantinople*. Sofia: Avangard Prima, 646 pages [in Bulgarian].

✉ **Dr. Gergana Georgieva, Assoc.Prof.**

<https://orcid.org/0000-0002-2526-9722>

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

2, Teodosiyi Tarnovski St.

5000 Veliko Tarnovo, Bulgaria

E-mail: g.georgieva@ts.uni-vt.bg